

АНАЛІЗУВАННЯ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

© Кривецький І. О., 2014

Проаналізовано основні показники діяльності машинобудівних підприємств, серед яких: обсяг виробленої та реалізованої продукції, динаміка цін, обсяг експортно-імпортних операцій, наявність та стан основних засобів, обсяг інвестицій в основний капітал та показники фінансових результатів і рентабельності операційної діяльності. Виявлено основні причини погіршення цих показників та запропоновано шляхи їх покращення.

Ключові слова: аналізування, тенденції розвитку, промисловість, машинобудування, машинобудівні підприємства.

I. O. Kryvetskyi

Lviv Polytechnic National University

ANALYZING THE STATUS AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN UKRAINE

© Kryvetskyi I. O., 2014

Machine-building in the domestic economy took the lead, as it focused significant technical, scientific and innovative potential. Development of machine building promotes the development of other related industries, allowing you to create a closed loop production in Ukraine. Analysis of companies to determine the reasons for slowing the development, availability and status of resources, the volume of export-import operations, financial and investment processes. Based on the results of machine-building enterprises can make effective management decisions for managers and for the relevant public authorities.

Purpose of work based on statistics and analysis of the analysis of identifying key problems and their activities based on the recommendations of forming tendencies of machine-building enterprises. The basic performance machine-building enterprises, including: volume produced and sold products, price dynamics, export-import operations, the availability and condition of fixed assets, investments in fixed assets and indicators of financial performance and profitability of operations were analyzed. The basic causes of the deterioration of these indicators were found and suggest ways to improve them.

Identified problems, including a decrease in production and sales, reduction of export and import operations increase, increase in the degree of depreciation of fixed assets and reduce their investment in upgrades and reduce innovative activity significantly reflected in their financial results. The uneven development machine-building enterprises indicate the absence of a comprehensive program of development and related industries as well as government financial support. Thus, to improve the situation it is necessary to expand cooperation in the field of scientific and industrial machine-building with world leaders,

refocus on domestic producers implementation of European standards and environmental mobility of production for the needs of consumers, to attract foreign car companies to build facilities on site, as well as well as develop economy which can give access to cheap credit to producers and increase the purchasing power of consumers.

Key words: analysis, trends, industry, mechanical engineering, machine-building enterprises.

Постановка проблеми. Машинобудування у вітчизняній економіці відіграє провідну роль, оскільки в ньому зосереджено значний технічний, науковий та інноваційний потенціал. Розвиток машинобудування сприяє розвитку інших суміжних галузей, що дозволяє створювати замкнений цикл виробництва на території України. Аналізування діяльності підприємств дає змогу визначити причини уповільнення розвитку, наявність та стан ресурсів, обсяги здійснення експортно-імпортних операцій та фінансово-інвестиційних процесів. На основі отриманих результатів діяльності підприємств машинобудування як керівники підприємств, так і профільні органи державної влади можуть ухвалювати ефективні управлінські рішення

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аналізування стану та тенденцій розвитку машинобудівних підприємств стосується багато наукових праць українських і зарубіжних учених, зокрема О. Амоші, І. Алексеева, Б. Данилишина, І. Жежужи, О. Кузьміна, О. Мельник, С. Паранчука, Й. Петровича, А. Череп, М. Чумаченка, І. Яремка та інших, де окреслено методи здійснення аналізу, виділено проблеми та рекомендації щодо ефективного управління машинобудівними підприємствами на основі формування цілісних концепцій розвитку як машинобудівної галузі, так і економіки загалом.

Цілі статті. Мета роботи – на основі статистичних даних та аналітичних матеріалів проаналізувати стан, визначити основні проблеми їх діяльності та на підставі рекомендацій сформулювати тенденції розвитку машинобудівних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинобудівна галузь становить значну частку в структурі переробної промисловості України та забезпечує обладнанням та устаткуванням інші галузі економіки. До складу машинобудування входять виробництво машин та устаткування, виробництво електричного, електронного й оптичного устаткування та виробництво транспортних засобів та устаткування. Підтвердженням важливості визначення стану машинобудування є той факт, що саме ця галузь налічує понад 11 тисяч підприємств, на яких зосереджено близько 20 % (578 тис. осіб) усіх працівників країни [1]. Для успішного аналізування стану машинобудівних підприємств варто дотримуватись визначеної послідовності, яка передбачає визначення мети здійснюваного аналізу, визначення об'єктів і встановлення основних напрямів аналізу, проведення розрахунків за визначеними показниками та формування висновків на підставі проведеного аналізу.

Пропоноване аналізування загального стану машинобудівних підприємств доцільно здійснювати за показниками індексу виробництва, обсягу реалізації виробленої продукції, індексу цін виробленої та реалізованої продукції, обсягу експортно-імпортних операцій, наявності та ступеня зносу основних засобів та вкладених інвестицій в основний капітал, рентабельності операційної діяльності та прибутку до оподаткування і чистого прибутку машинобудівних підприємств.

Індекс промислового виробництва (за даними Державної служби статистики України), який вказує на динаміку обсягу промислового виробництва та розраховується як співвідношення величини поточного значення до обсягу виробництва у базовому році (у грошовому вираженні), наведено на рис. 1.

Упродовж 2004–2009 років цей індекс мав тенденцію до зниження, як і індекс виробництва машинобудівної продукції, однак рівень виробництва перевищував 100 % попереднього року. Незначне збільшення відбулось у 2010 р., проте зниження триває і до сьогодні. Значення індексу виробництва машинобудівної продукції було дещо вищим за індекс виробництва промисловості загалом. Істотне зменшення спостерігалось у 2009 р., що спричинено наслідками світової

фінансової кризи і свідчить про виробництво машинобудівної продукції у 2009 р. на рівні 55 % значення 2008 р. У 2010–2011 рр. виробництво продукції зростало щодо попереднього року, однак доволі незначними темпами. Щодо стосується виробництва машинобудівної продукції та її складових, то з 2004 до 2009 рр. зростали обсяги виробництва продукції, порівняно із попередніми періодами, проте темпи зростання щороку зменшувались. У 2009 р. зафіксовано найгірші показники виробництва продукції електричного, електронного та оптичного устаткування (42,1 % до 2008 р.) і виробництва машин та устаткування (62,4 % до 2008 р.). За 2010–2011 рр. значення аналізованого показника зростало, про що свідчить збільшення обсягу виробництва машинобудівної продукції на 36,1 % порівняно з 2009 р., а виробництво продукції електричного, електронного та оптичного устаткування зросло на 61,9 % відповідно. За 2012–2013 рр. обсяги виробництва продукції зменшувались як у промисловості, так і у машинобудівній галузі та її складових.

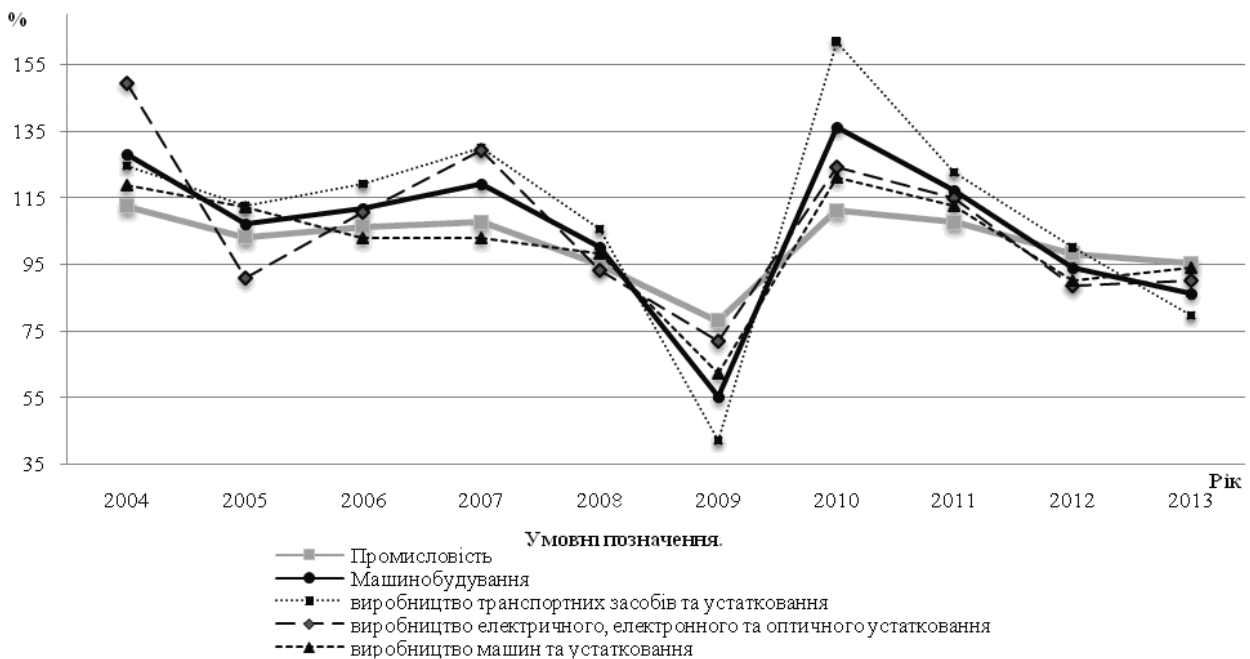

Рис. 1. Динаміка індексу виробництва машинобудівної продукції в Україні за 2004–2013 рр.*

* Сформував автор на основі даних Державної служби статистики України [2]

Протягом 2004–2008 років спостерігалось збільшення обсягу реалізації машинобудівної продукції та її складових, що відображено на рис. 2. Істотно впливали на цей показник наслідки фінансової кризи, що призвели до скорочення споживчого кредитування населення, основний обсяг якого припадав на придбання автомобілів, знизивши показник обсягу реалізації транспортних засобів та устаткування зі 58928,4 млн. грн. у 2008 до 27082,6 млн. грн. у 2009 р. Упродовж 2010–2012 рр. збільшувався обсяг реалізації промислової продукції, а обсяги реалізації машинобудівної продукції зростали лише протягом 2010–2011 рр. із 116348,5 до 154184,9 млн. грн. відповідно.

Зростали за цей період також показники підприємств підгалузі машинобудування, однак ні їм, ні галузі загалом не вдалось відновити докризових показників, попри зростання обсягів реалізації продукції у грошовому вираженні, що пов'язано із значною девальвацією національної валюти. У 2012–2013 рр. аналізований показник зменшувався, так, реалізація машинобудівної продукції скоротилась на 10651,8 та 25787,4 млн. грн. відповідно. Зменшення реалізації продукції було не дуже суттєвим для підприємств електричного, електронного та оптичного устаткування, однак найбільше знизився показник підприємств, які виробляли транспортні засоби та устаткування, у результаті обсяги реалізації продукції у грошовому вираженні зменшились до рівня 2008 р.

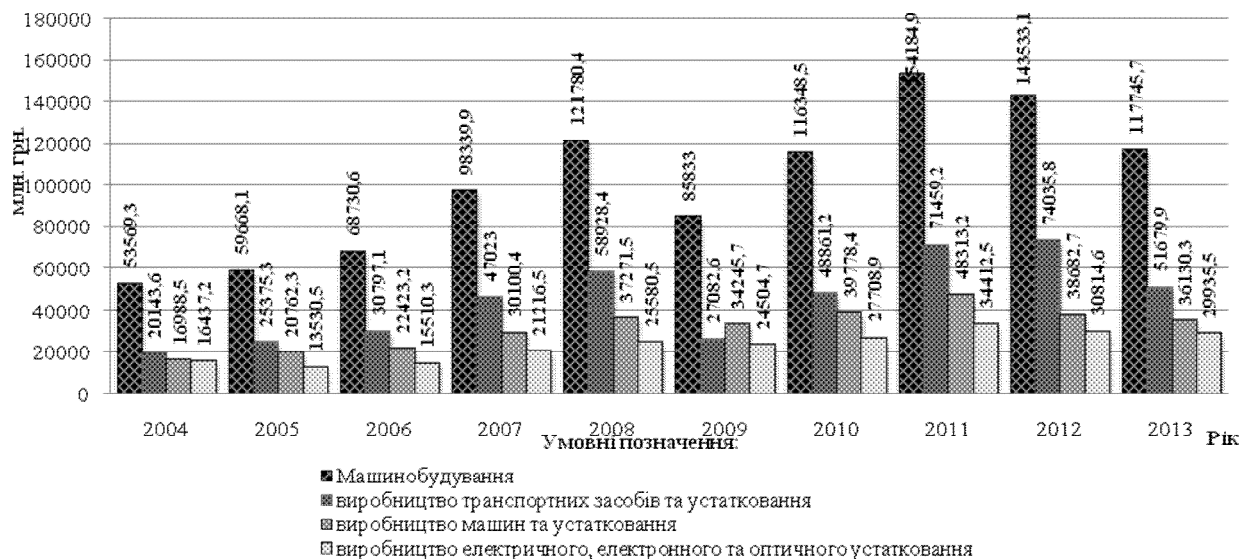

Рис. 2. Динаміка обсягу реалізації машинобудівної продукції в Україні за 2004–2013 рр. *

* Сформував автор на основі даних Державної служби статистики України [3]

Щоб простежити тенденції зміни цін на вироблену промислову продукцію, використовують індекс цін виробників промислової продукції, що відображає зміну цін продукції у часі без урахування податку та додану вартість та акцизного податку [4]. Так, за даними Державної служби статистики, наведеними на рис. 3, значення індексу цін промислової продукції у 2004–2006 та 2010–2013 рр. зменшувалось, однак було у межах, вищих за 100 % попереднього року. Найгіршим періодом виявився 2013 р., коли значення впало до 95,7 % попереднього періоду. Відповідне погіршення торкнулось також індексу цін підприємств машинобудування, який упродовж вищезазначених періодів теж зменшувався. Що стосується підгалузей машинобудування, то серед них також спостерігається загальна тенденція до коливання цього показника, і найгіршим періодом став 2013 р.: індекс цін машинобудівної продукції становив 86,8 %, виробництва машин та устаткування – 95 %, електронного та оптичного устаткування – 88,7 % та виробництва транспортних засобів та устаткування – 79,6 %, що є найнижчим значенням за аналізований період.

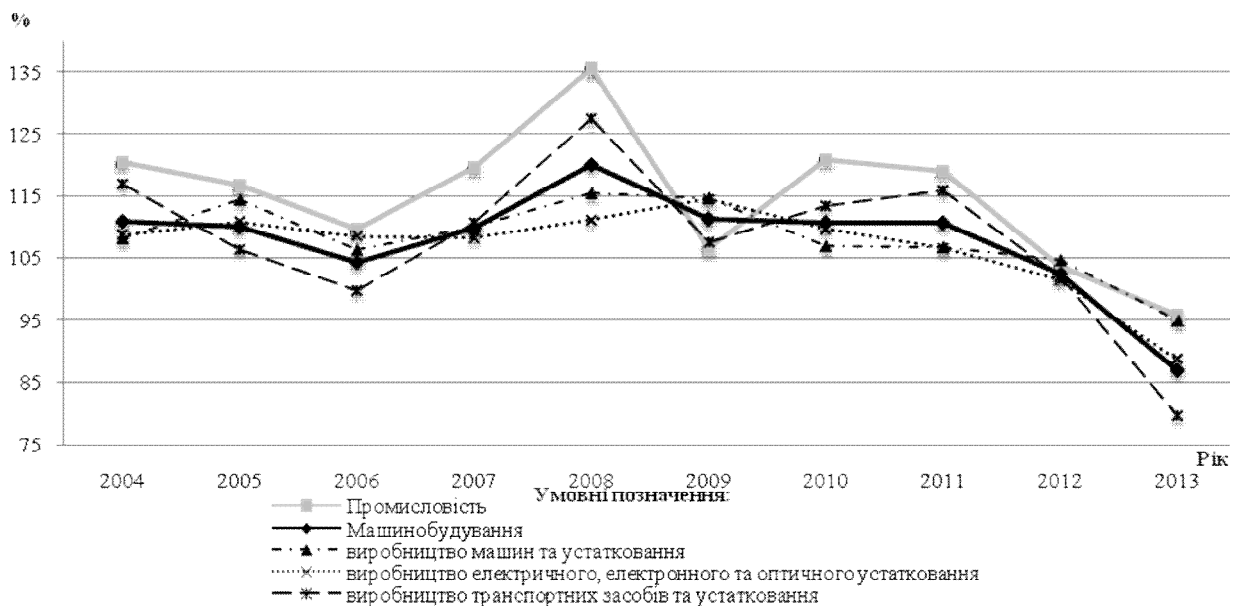

Рис. 3. Динаміка індексу цін машинобудівної продукції в Україні за 2004–2013 рр. *

* Сформував автор на основі даних Державної служби статистики України [5]

Важливу роль у діяльності підприємств галузі також відіграють їх експортно-імпортні операції. Варто зазначити, що упродовж аналізованого періоду імпортні операції переважали над експортними, що пов'язано із відсутністю конкурентоспроможних товарів, окрім деяких номенклатурних груп важкого машинобудування. Так, частка машинобудівної продукції у структурі імпорту товарів та послуг становила понад 25 %, а частка імпорту товарів машинобудування у внутрішньому споживанні за 2010–2013 рр. зросла з 58,9 до 80,0 %, що свідчить про поступове витіснення українських виробників з національного ринку. Найбільшу частку імпорту машинобудівної продукції становили легкові та вантажні автомобілі, складові елементи та устаткування для електростанцій та сільськогосподарська техніка (комбайни, трактори). Така ситуація також пов'язана із тим, що велику частку комплектуючих вітчизняні автомобілебудівні підприємства імпортують з-за кордону. Значний експортний потенціал мають машинобудівні підприємства, що виробляють важку автомобільну техніку, сільськогосподарську техніку, залізничні вагони, дещо менший – легкові автомобілі та автобуси. Низький його рівень пояснюється відсутністю кооперацій у науково-виробничій сфері зі світовими лідерами машинобудування, зволіканням вітчизняних виробників із упровадженням екологічних європейських стандартів, низькою концентрацією виробників на інноваційному розвитку підприємств, нездатністю швидко адаптуватись до потреб споживачів та реагувати на світові тенденції, високим рівнем морального і фізичного зношення обладнання, недостатньою фінансовою підтримкою держави та відсутністю комплексної програми розвитку машинобудування і суміжних галузей [6].

Стан основних засобів машинобудівних підприємств, як і промисловості загалом, не є задовільним, оскільки, порівняно зі ступенем зносу європейських підприємств (20–25 %) українські (ступінь зносу – понад 60 %) значно перевищують цей показник [7]. Така ситуація унеможлиблює конкурування на світовому ринку і призводить до погіршення якості та зменшення кількості випущеної продукції. Так, упродовж 2004–2013 рр. ступінь зносу основних засобів у промисловості коливався від 54,5 % (у 2004) до 63 % (у 2010). Суттєво більшим було значення зносу основних засобів машинобудівних підприємств – 81,9 % у 2009 та 83,4 % у 2010 роках, що спричинено наслідками кризових явищ в економіці, однак останніми роками спостерігається тенденція до зменшення значення цього показника. Серед підгалузей машинобудування найвищий ступінь зносу зафіксовано на рівні 89,2 % у 2009 р. – виробництві машин та устаткування, а найменший – 51,7 % за цей самий період у виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування. Сьогодні ступінь зносу основних засобів на промислових підприємствах сягає понад 57 %, машинобудівних – понад 63 %, серед них виробництво машин та устаткування – 60,8 %, виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування – 52,7 % та виробництво транспортних засобів та устаткування – 70,4 %.

Стан основних засобів залежить, насамперед, від належного рівня вкладення інвестиційних ресурсів для його оновлення. Для цього розраховують індекс інвестицій в основний капітал, який показує відношення матеріальної частини реальних інвестицій, спрямованих на розширене відтворення основних засобів поточного року, до попереднього (базового). Такі інвестиції переважно спрямовуються на будівельні та монтажні роботи, закупівлю нового устаткування та інструментів, інші капітальні роботи та витрати. Графічне відображення цього індексу наведено на рис. 4.

Із наведених на рис. 4 даних видно, що у 2005 та 2009 рр. спостерігається істотний спад капітальних інвестицій у промисловість, пов'язаний із ситуацією на світовому та вітчизняному фінансових ринках. Однак, якщо порівнювати обсяг капітальних інвестицій у грошовій формі, то значення докризового періоду вдалось відновити лише у 2012 р. Аналогічні тенденції спостерігались і у машинобудівній галузі: індекс інвестицій в основний капітал у 2008 р. становив 94,1 %, у 2009 р. – 52 %, погіршення відбулось і у 2013 р. – 87,3 %. Погіршилися також показники інвестування і в грошовій формі: у 2011 р. – 5,89 млрд. грн., а у 2013 р. – 5,38 млрд. грн. Серед підгалузей машинобудування найчутливішими до коливань на фінансових ринках були підприємства з виробництва машин та устаткування (у 2005 р. – 87,5 %, у 2009 р. – 70,5 % у 2013 р. – 69,2 %), виробництво транспортних засобів та устаткування (у 2005 р. – 80,1 %, у 2009 р. – 36 %). Однак зберегти обсяги капітальних інвестицій на рівні попереднього року вдалось лише на рівні загальних показників промисловості – 102,3 % та у виробництві транспортних засобів та устаткування – 108,1 % у 2013 р. Низький рівень вкладання капітальних інвестицій не лише призводить до скорочення оновлення основних засобів, а й

до зменшення інноваційної активності підприємств, що теж негативно впливає на їх конкурентоспроможність та погіршення показників їх діяльності. Однак, якщо порівнювати кількість підприємств машинобудування та промисловості загалом, які впроваджували інноваційну діяльність, то частка машинобудівних підприємств (26,7 %) більш ніж у півтора разу вища, ніж промислових (17,4 %).

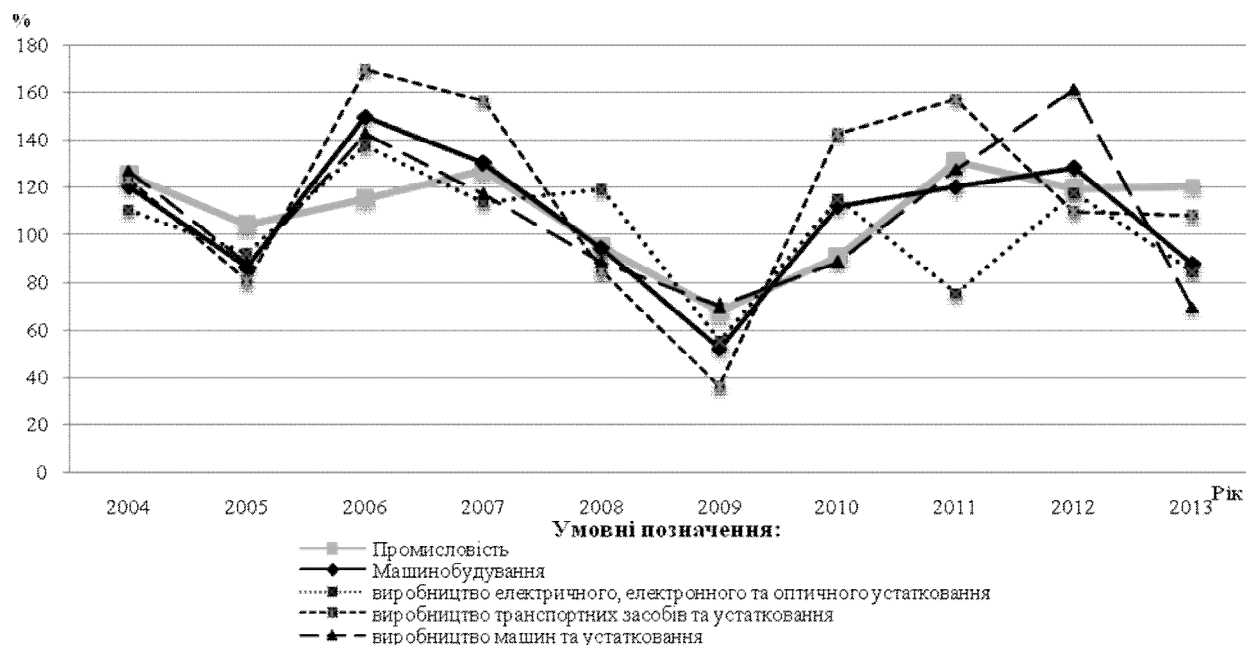

Рис. 4. Динаміка індексу інвестицій в основний капітал машинобудівних підприємств в Україні за 2004–2013 рр.

* Сформував автор на основі даних Державної служби статистики України [7]

Ефективність операційної діяльності машинобудівних підприємств аналізуємо за показником рентабельності операційної діяльності, динаміка якого графічно відображена на рис. 5.

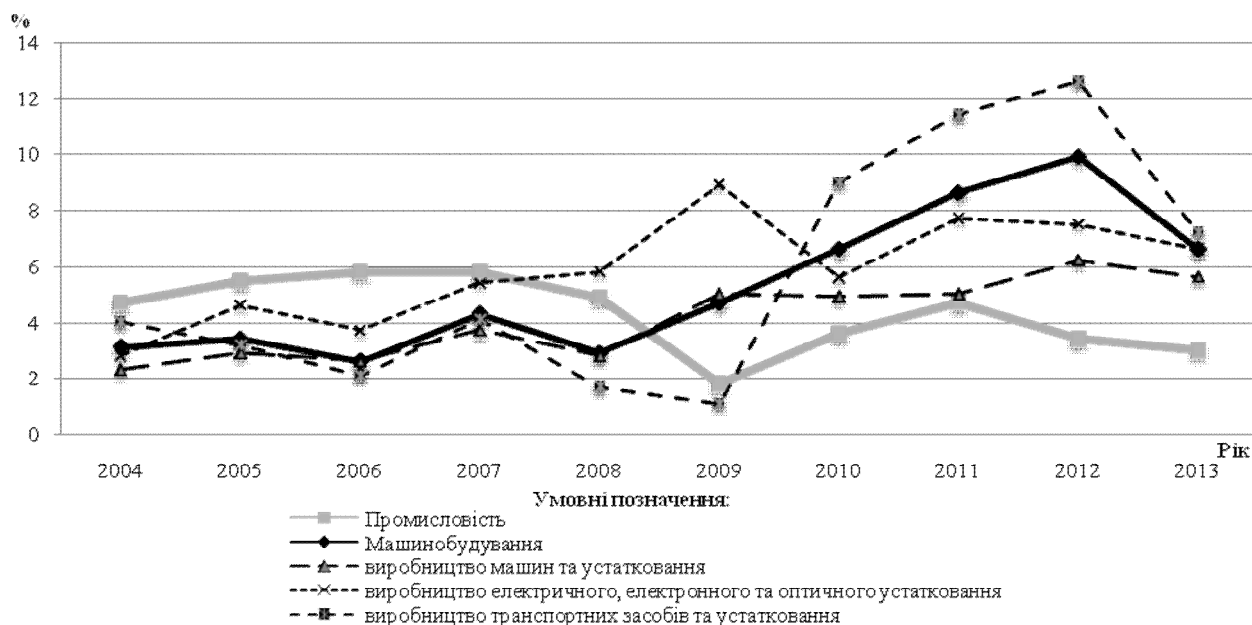

Рис. 5. Динаміка рентабельності операційної діяльності машинобудівних підприємств в Україні за 2004–2013 рр.

* Сформував автор на основі даних Державної служби статистики України [8]

За даними фінансової звітності промислових підприємств, рентабельність упродовж 2004–2008 рр. утримувалася на рівні 4,7 – 5,8 %, однак за наслідками кризи у 2009 р. знизилася до 1,8 %, дещо покращившись у 2011 р. – 4,7 %. У 2013 р. цей показник був на рівні 3 %, що вдвічі менше за докризовий рівень. Рентабельність операційної діяльності машинобудівних підприємств до наслідків кризи була, навпаки, меншою, аніж промислових підприємств, – від 2,8 % до 4,1 %. Із 2008 до 2012 рр. спостерігалось збільшення цього показника від 2,8 % до 9,9 %, однак за 2013 р. він знизився до рівня 6,6 %. Серед підприємств машинобудування найрентабельнішими були підприємства із виробництва транспортних засобів та устаткування (зі зростанням від 1,1 % у 2009 до 12,6 % у 2012 рр.). Рентабельність підприємств із виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування зростала навіть після кризових явищ 2008 р., досягнувши рівня 8,9 % у 2009 р., та утрималась з подальшим рівнем від 5,6 % у 2010 та 6,6 % у 2013 рр. Діяльність підприємств із виробництва машин та устаткування досягала рентабельності від 2,3 % у 2004 р. до 5,6 % у 2013 р. без істотних коливань упродовж аналізованого періоду.

Метою діяльності підприємств є отримання максимального прибутку. Для визначення результатів роботи машинобудівних підприємств сформовано дані про отримані прибутки до оподаткування та чистий прибуток із визначенням частки прибуткових підприємств до загальної кількості промислових підприємств. Дані про фінансові результати машинобудівних підприємств наведено у табл. 1.

Таблиця 1

**Показники отриманих фінансових результатів
машинобудівних підприємств в Україні за 2004-2013 рр.***

Рік	Промисловість	Машинобудування	виробництво машин та устаткування	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	виробництво транспортних засобів та устаткування	Промисловість	Машинобудування	виробництво машин та устаткування	виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	виробництво транспортних засобів та устаткування
Фінансовий результат до оподаткування										
млн. грн.						у % до загальної кількості підприємств				
2004	18936,9	1612,9	332,4	305,3	975	62,5	65,7	64	68,3	63,3
2005	28264,3	2238,5	680,6	666,9	891	63,5	66,7	65,4	69,3	62,5
2006	34699,6	1916,9	734,2	587,9	594,8	65,3	66,7	64,2	69,8	64,6
2007	43700,9	5127,5	1434,2	1347,9	2345,4	66,6	69,2	67,9	71,4	65,4
2008	20243,2	704,6	918,8	224,5	-438,7	61,1	63,4	62,9	66,1	59,1
2009	-4760,7	1974,8	1403,7	2003	-1431,9	40,3	39,3	58,5	63,9	56,9
2010	31579,6	7172,8	1823,8	1137,7	4211,3	58,7	60,2	60,1	63,60	53,7
2011	58892,4	15081,2	2621,9	2182	10277,3	62,6	67,6	66,2	68,6	66,3
2012	21353,4	13322,8	2132,4	2079,8	9110,6	62,4	67	65,7	70,4	62,4
2013	13204,5	5827,8	1446,6	1345,6	3035,6	63,2	65,1	64,4	65,7	63,3
Чистий прибуток (збиток)										
млн. грн.						у % до загальної кількості підприємств				
2004	10721,9	889,5	52,7	110,3	726,5	61,3	64,3	62,6	66,9	62
2005	17502,9	1258,4	312,6	392	553,8	62,4	65,3	64	67,9	61
2006	22630,1	825	315,9	295,9	213,2	64,2	65,2	62,6	68,3	63,7
2007	29286,9	3485,5	873,6	876,1	1735,8	65,4	67,7	66,1	70,2	64
2008	5542,5	-1089,5	102,6	-190,8	-1001,3	59,6	62	61	64,2	56,8
2009	-14192,5	37,3	516,1	1399,6	-1878,4	58,5	59,1	56,9	62,5	55,2
2010	11889,6	4235,5	778,1	614,2	2843,2	57,5	60,4	59,9	62,7	52,9
2011	32229,9	10777,9	1813	1394,8	7570,1	60,8	65,6	64,8	66,9	63,7
2012	2592,4	9268,8	1429,3	2555,1	6393,6	60,7	65,2	63,4	69,15	61,5
2013	-4535,2	3046,8	822,1	935,4	1289,3	62,1	64,1	63,5	65,2	62

* Сформував автор на основі даних Державної служби статистики України [8].

Найвідчутнішим фактором впливу на фінансові результати промислових підприємств була фінансова криза. Так, у 2009 р. збитки цих підприємств досягли 4760,7 млн. грн., а кількість прибуткових підприємств зменшилась до 40,3 %. Такі результати позначились і на показниках чистого збитку – 14192,5 млн. Однак, починаючи з 2010 р., вдалось покращити фінансові результати й отримувати чистий прибуток (11889,6 млн. грн. у 2010, 32229,9 млн. – 2011 та 2592,4 млн. грн. у 2012 рр.), збільшивши частку прибуткових підприємств із 57,5 % до 60,7 %. У 2013 р. показники значно погіршилися, і, у підсумку, чистий збиток підприємств промисловості досяг 4535,2 млн. грн. Кращі фінансові результати вдавалось отримувати підприємствам машинобудування, так, за винятком 2008 р., коли їх збитки становили 1089,5 млн. грн., вони отримували чистий прибуток, на відміну від інших підприємств промисловості. За аналізований період прибутковими залишались підприємства з виробництва машин та устаткування, проте розмір отриманого чистого прибутку коливався під впливом кризових явищ та платоспроможного попиту. Підприємства з виробництва транспортних засобів та устаткування зазнавали збитків упродовж 2008 та 2009 рр. в сумі –1001,3 та –1878,4 млн. грн. відповідно, однак у 2013 р. отримали найкращі результати в сумі 1289,3 млн. грн. серед підприємств машинобудування. Отже, отримання фінансових результатів залежить від багатьох показників діяльності підприємства, проаналізованих вище, а також від конкурентоспроможних позицій на ринку та платоспроможності споживачів, що значно знижується під дією кризових явищ, як економічних, так і політичних.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Машинобудування є важливою галуззю промисловості й результати діяльності її підприємств істотно впливають на економічний розвиток країни. Виявлені проблеми, серед яких зменшення обсягів виробництва та реалізації продукції, скорочення експортних та збільшення імпорتنих операцій, зростання ступеня зношеності основних засобів та зменшення інвестицій в їх оновлення, а також зниження інноваційної активності, суттєво позначаються на їх фінансових результатах. Нерівномірність розвитку підприємств машинобудування свідчить про відсутність комплексної програми розвитку цієї та суміжних галузей, а також державної фінансової підтримки. Отже, для покращення ситуації необхідно розширювати кооперацію у науково-виробничій сфері зі світовими лідерами машинобудування, переорієнтувати вітчизняних виробників на впровадження екологічних європейських стандартів та мобільність виробництва щодо потреб споживачів, залучати міжнародні автомобільні компанії для будівництва потужностей на власній території, а також поживляти економіку, що забезпечить доступ до дешевих кредитних ресурсів виробникам та збільшить купівельну спроможність споживачів.

1. Набок Є. В. Аналіз особливостей розвитку машинобудівної галузі України / Є.В. Набок // *Бізнес-Інформ.* – 2013.– № 5.– С. 139–144. 2. Статистичний збірник «Промисловість України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/prom/prom.zip>. 3. Обсяги реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за 2001–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm. 4. Індекси інфляції (макроекономіка). Вісник НБУ.– 2013.– № 2.– С. 54–55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=503640>. 5. Статистичний збірник «Статистика цін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ4_u.htm. 6. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України. – К.: НІСД, 2012. – 71 с. 7. Статистика інвестицій та основних засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2012/10_2012/zb_ki_07_11.zip. 8. Статистика фінансів підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.